

DOI: 10.31866/2410-1311.39.2022.256926

УДК 316.7:342.726-056.26

ІНКЛЮЗІЯ ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ЧИННИК КУЛЬТУРОТВОРЧОСТІ

Мохнюк Руслан Степанович

Кандидат педагогічних наук,

ORCID: 0000-0002-9694-4449, e-mail: rivne_nakkkim@ukr.net,

Рівненський центр підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників культури

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,

вул. Котляревського, 16, Рівне, Україна, 33000

Для цитування:

Мохнюк, Р.С. (2022). Інклюзія як один з напрямів стратегії розвитку громадянського суспільства: чинник культуротворчості. *Питання культурології*, (39), 182-193. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.39.2022.256926>.

Анотація

Мета статті — узагальнити сучасні інклюзивні практики у контексті культуротворчого чинника розвитку громадянського суспільства та окреслити наявні проблеми у цій царині. Актуальним постає сьогодні питання інклюзії в Україні з огляду на соціальну значущість, недостатню до неї увагу у попередні роки та у зв'язку з загостренням ситуації, пов'язаної з російсько-українською війною, наявністю осіб з інвалідністю. Методологія дослідження базується на загальних методах емпіричних і теоретичних досліджень, зокрема аналізі, синтезі, узагальненні. Теоретичний аналіз наукової літератури, нормативно-правових документів здійснено з метою вироблення концептуального підходу до розгляду явищ інклюзії та безбар'єрності. На основі культурологічного методу виявлено культуротворчий чинник розвитку громадянського суспільства в контексті формування інклюзивного середовища. Метод узагальнення використано для систематизації регіональної інклюзивної практики. Наукова новизна полягає у з'ясуванні наявності культуротворчого чинника в інклюзивному просторі та активації громадянського суспільства у цьому процесі. Висновки. Концепція заявленої теми передбачає використання моделей «людина-людина» з її культурною домінантою та «людина-інклюзивний простір» з культуротворчим підходом до організації безбар'єрності. Аналіз теоретичної основи та практичної ситуації в інклюзивному сегменті України дав змогу окреслити завдання: законодавче забезпечення інклюзивного процесу підзаконними актами; налагодження взаємозв'язку та синергії державних і недержавних інституцій в інклюзивному та безбар'єрному просторі; активізація громадськими інституціями контролюючої функції у питанні безбар'єрності; встановлення діалогу між учасниками інклюзивного процесу; використання іміджетворчих інструментів з метою популяризації інклюзії в інформаційному просторі України;

кластерний підхід до організації інклюзивних проєктів. Інклюзія повинна стати природною потребою, ментальною рисою, а пришвидшує цей процес саморозвитку особистості культуротворчий чинник.

■ **Ключові слова:** інклюзія; інклюзивне середовище; безбар'єрність; рівність; громадянське суспільство; культуротворчість

■ Вступ

Актуальним постає сьогодні питання інклюзії в Україні з огляду на соціальну значущість, недостатню до неї увагу у попередні роки та у зв'язку з загостренням ситуації, пов'язаної з російсько-українською війною, наявністю осіб з інвалідністю. Зосереджуючи увагу на культуротворчості, ми виводимо проблему інклюзії у її діяльнісну площину. В цьому її найголовніший результат. Потенційні можливості реабілітаційного характеру, що закладені у культуротворчості як складової культури, забезпечують формування відчуття рівності між людьми з особливими потребами, але і створення архітектурних зручностей, організація інклюзивного простору теж повинні мати культуротворчий підхід. Цільовими групами інклюзії та безбар'єрності, окрім осіб з інвалідністю, є літні люди, батьки з маленькими дітьми та ін. Саме громадянська позиція суспільства дає можливість зробити інклюзивний процес динамічнішим та якісним. Недостатність досліджень у цьому напрямі виводить окреслену проблему на передній план і у науковій царині.

Світовий досвід щодо створення безбар'єрного середовища та соціальної інклюзії знаходимо в аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень. Систематизуючи зарубіжні практики у сфері соціальної, економічної, громадянської, фізичної, цифрової та інфраструктурної безбар'єрності, Україна може адаптувати їх у своє середовище (Зубченко та ін., 2020, с. 8). Більшість робіт, присвячених інклюзії та безбар'єрності, мають педагогічне спрямування. Так, вивченню системи інклюзивного навчання у країнах Європейського Союзу присвячено дисертаційне дослідження Г. Давиденко (2015), обґрунтовано його теоретико-методичні засади та здійснено практичну проєкцію на заклади вищої освіти в Україні. Наукові розвідки інклюзивної проблематики потребують міждисциплінарної взаємодії. Так, у дисертаційному дослідженні Г. Васильєвої (2021) серед принципів формування педагогічної компетенції в умовах інклюзивного середовища значиться «творчість», що передбачає здатність до «творчої діяльності, потребу в прояві ініціативності, оригінальності при вирішенні вправ та генеруванні ідей» (с. 66), а в колі визначених критеріїв та показників знаходяться мотиваційно-ціннісний, когнітивно-творчий, пошуково-евристичний, креативний сегменти (с. 221), що потребують культуротворчого підходу до їх набуття. Зазначена тема в культурологічному зрізі не представлена у науковому обшарі.

■ Мета статті

Мета статті — узагальнити сучасні інклюзивні практики у контексті культуротворчого чинника розвитку громадянського суспільства та окреслити наявні проблеми у цій царині. Методологія дослідження базується на загальних мето-

дах емпіричних і теоретичних досліджень, зокрема аналізі, синтезі, узагальненні. Теоретичний аналіз наукової літератури, нормативно-правових документів здійснено з метою вироблення концептуального підходу до розгляду явищ інклюзії та безбар'єрності. На основі культурологічного методу виявлено культуротворчий чинник розвитку громадянського суспільства в контексті формування інклюзивного середовища. Метод узагальнення використано для систематизації регіональної інклюзивної практики. Наукова новизна полягає у з'ясуванні наявності культуротворчого чинника в інклюзивному просторі та активації громадянського суспільства у цьому процесі.

■ Виклад матеріалу дослідження

Феноменологія сучасного бачення явища інклюзії розглядається багатьма науковцями, практиками. Один із цікавих поглядів, що постулюється з заявленою нами темою, знаходимо у висловлюваннях Р. Раджана (Rajan, 2011), який вважає, що планеті слід було б поступово перетворюватися в простір без меж, де люди співпереживали б один одному та відчували себе громадянами світу, навіть зберігаючи прихильність своїм особливим культурним традиціям. Але поки людство до цього не готове. Шлях до відродження спільноти автор бачить у втіленні формули інклюзивного локалізму, де локалізм означає зосередження більшої влади, коштів і функцій у руках спільноти (для подолання дезорієнтації, породжуваної глобальними ринками та технологією), а інклюзивність — створення рівних умов для різних етнічних та класових груп, а ми додамо, до різних груп населення, що мають обмеження.

Інклюзія знаходить свій вияв у «Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки» (Президент України, 2021), де заявлено, що вона базується на принципах, зокрема: «участі та інклюзивності», створюючи умови для «рівноправної громадської участі», вживаючи заходи для «подолання перешкод для представлення інтересів тієї чи іншої суспільної групи». З огляду на можливості та потреби різних груп, активізується діяльність державних та недержавних інституцій по залученню громадськості, зокрема «представників громадських об'єднань осіб з інвалідністю до прийняття рішень на всіх етапах розробки та впровадження державної політики». Організуючи доступ до публічної інформації, проводячи відкриті засідання, організатори дбають про «забезпечення безбар'єрності для врахування потреб різних груп населення, зокрема осіб з інвалідністю», — про що йдеться у Стратегії.

Поширенню практики інклюзії, недискримінації, впровадженню принципів доступності для всіх суспільних груп населення сприяє Указ Президента України (2020) «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні», у якому, «підтримуючи ініціативу громадськості», поставлено завдання розробки Національної стратегії з даної проблеми. Кабінетом Міністрів України (2021) схвалена «Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року», метою якої є «створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги нарівні з іншими шляхом інтегру-

вання фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики».

У контексті заявленої нами теми зауважимо, що очікуваними результатами реалізації Стратегії є, окрім іншого, отримання рівних умов та можливостей для «культурного (мистецького) та/або креативного вираження, провадження культурної діяльності; доступу до культурних послуг, культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них», а також можливість брати участь у «громадській діяльності». Інклюзивне середовище є передумовою для участі всіх без винятку людей у всіх «формах суспільного життя та громадської активності» (Кабінет Міністрів України, 2021). Такий культуротворчий концепт Стратегії наповнює явище інклюзії людиноцентричним змістом. Аналіз поточного стану та визначення ключових проблем дозволив сформулювати основні напрями інклюзивної діяльності зі створення безбар'єрного простору: фізична, інформаційна, цифрова, освітня, економічна, а також суспільна та громадянська безбар'єрність (Кабінет Міністрів України, 2021).

Сьогодні увага, прикута до інклюзивного напрямку, активізована проблемами військовослужбовців та громадян, які постраждали під час війни на Сході України. При внесенні змін до Закону України «Про культуру» щодо загальних засад надання населенню культурних послуг, поряд з забезпеченням «доступності для кожного якісних культурних послуг» серед основних засад державної політики у сфері культури зазначається і «інклюзивність» (Верховна Рада України, 2021). В Україні інклюзія розглядається не тільки як забезпечення доступності для осіб з інвалідністю, але і враховуються потреби осіб, які мають певні обмеження, розширюючи їхнє коло. Такий сучасний підхід мобілізує громадянське суспільство і спонукає до використання чинника культуротворення для розв'язання нагальних проблем.

В усьому світі громадянське суспільство є виразником та захисником інтересів і прагнень різноманітних суспільних груп. Це багатоманіття поглядів та дій не може бути обмежено нічим, окрім конституційних прав і свобод людини й громадянина. Звичайно процес розвитку громадянського суспільства зосереджує увагу на інклюзії. Стимулює розвиток цього явища реалізація «Конвенції про права осіб з інвалідністю», на яку посилаються вітчизняні законодавці. Її мета «полягає у заохоченні, захисті й забезпеченні повного й рівного здійснення всіма особами з інвалідністю всіх прав людини й основоположних свобод, а також у заохоченні поважання притаманного їм достоїнства». Конвенція послуговується такими принципами: повага до притаманного людині достоїнства, її особистої самостійності, зокрема свободи робити власний вибір, і незалежності; недискримінація; повне й ефективне залучення та включення до суспільства; повага до особливостей осіб з інвалідністю і прийняття їх як компонента людської різноманітності й частини людства; рівність можливостей; доступність; рівність чоловіків і жінок; повага до здібностей дітей з інвалідністю, що розвиваються, і повага до права дітей з інвалідністю зберігати свою індивідуальність. У статті 32 Конвенції зазначається, що держави-учасниці визнають важливість міжнародного співробітництва та його заохочення задля підтримки національних зусиль з реалізації цілей і завдань цієї Конвенції та вживають

у цьому зв'язку належних і ефективних заходів по міжнародній лінії, а де це є доречним — у партнерстві з відповідними міжнародними та регіональними організаціями й громадянським суспільством, зокрема організаціями осіб з інвалідністю (Верховна Рада України, 2009). Складна ситуація і вразливість осіб з інвалідністю зобов'язує громадські інституції та суспільство до активізації притаманної їм контролюючої функції.

У «Конвенції про права осіб з інвалідністю» (Верховна Рада України, 2009) знаходимо культуротворчий зріз погляду на інклюзію, де стаття 30 фіксує право осіб з інвалідністю на участь у культурному житті, проведенні дозвілля й відпочинку та заняття спортом. Як заявлено у Конвенції, держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на участь нарівні з іншими у культурному, спортивному, туристичному житті й вживають усіх належних заходів для забезпечення того, щоб особи з інвалідністю мали доступ до творів культури, телевізійних програм, фільмів та інших культурних подій, щоб місця їх проведення були доступними для них. Місця надання культурних, спортивних, туристичних послуг, а саме театри, музеї, кінотеатри, бібліотеки, стадіони, туристичні маршрути, пам'ятники, об'єкти, що мають національну культурну значущість теж повинні мати певні облаштування для осіб з інвалідністю. Держави-учасниці вживають належних заходів для надання особам з інвалідністю можливості розвивати й використовувати свій творчий, художній та інтелектуальний потенціал не тільки для власного блага, але і для включення їх у життя суспільства.

Для виконання заявлених напрямів діяльності від усіх учасників інклюзивного процесу потребується культуротворчий підхід до його забезпечення. Держави-учасниці роблять відповідно до міжнародного права всі належні кроки для забезпечення захисту прав інтелектуальної власності осіб з інвалідністю. Особи з інвалідністю мають також право нарівні з іншими на визнання й підтримку їхньої особливої культурної та мовної самобутності, зокрема жестових мов. Використовуючи досягнення західноєвропейської інклюзивної практики, постає завдання її імплементації у сучасний український простір.

На сьогодні більшість міжнародних грантових програм ставить умовою отримання фінансової підтримки — участь проєктів інклюзивного спрямування. Так, сферою підтримки конкурсу проєктів Фонду сприяння демократії є розвиток громадянського суспільства та, окрім іншого, громадська підтримка ініціатив щодо захисту прав людини, зокрема прав меншин, людей з інвалідністю та жінок; грантодавець Глобальний дитячий фонд оголошує конкурс «Надання послуг вразливим групам дітей», сферою підтримки яких є особи з інвалідністю, жертви торгівлі дітьми, діти-біженці, дитяча робоча сила, вразливі групи молоді та підлітків, а заявниками можуть бути громадські організації, інноваційні локальні організації, що працюють з вразливими групами дітей; THE ABILIS FOUNDATION виступила грантодавцем фінансування організацій у справах людей з обмеженими можливостями, оголосивши конкурс проєктів з підтримки людей з обмеженими можливостями, захист їх прав та свобод, прав на самостійне життя й економічну самодостатність. Пріоритет надається проєктам, що виступають за права людей з обмеженими можливостями, а також заходам, що розроблені та реалізуються організаціями жінок з інвалідністю. Заявниками мо-

жуть бути громадські організації, керівні органи яких складаються з людей з обмеженими можливостями (Рівненська обласна державна адміністрація, б.д.б). Використовуючи сучасні іміджетворчі інструменти, організатори популяризують явище інклюзії в інформаційному просторі, активуючи широкі кола громадськості до співучасті та подолання проблем.

Активно включений в інклюзивний процес Український культурний фонд (УКФ), про що свідчать окремі положення Статуту та практична реалізація проєктів за його фінансової підтримки. Український культурний фонд, за період своєї порівняно нетривалої діяльності, продемонстрував ефективність інституції щодо її участі у різновекторних спрямуваннях створення культурно-мистецького середовища в Україні та її місця на культурній мапі світу через підтримку креативних проєктів та її авторів. Враховуючи контекст сучасних культурних світових тенденцій, серед пріоритетних напрямів Стратегії Українського культурного фонду (2019) значиться: «сприяння формуванню в Україні спільних цінностей громадянського суспільства», а також «забезпечення дотримання культурних прав, рівного доступу до культурних ресурсів та рівних можливостей для особистісного розвитку та самореалізації для всіх громадян та спільнот» (с. 4), що постулюється з означеною нами проблематикою. Серед головних інструментів реалізації Стратегії виокремлено конкурс програму «Інклюзивне мистецтво». Дотримуючись «партнерства держави та громадянського суспільства у питаннях національно-культурного розвитку» (с. 9), як принципу діяльності Фонду, інклюзивні проєкти здійснюються на засадах кластерного підходу, що засвідчує перелік можливих інституцій-учасників проєктів, а саме: об'єднані територіальні громади, професійні та бізнес-асоціації, організації громадянського суспільства, мистецькі заклади різних форм власності та ін. (с. 11).

У 2019 році УКФ змінив кількість та напрями конкурсних програм, плануючи їх реалізацію на 2020–2021 рр. Програма «Інклюзивне мистецтво» розробляється у партнерстві з Британською Радою в Україні. Нею підтримуються усі сектори, що заявлені у Стратегії, зокрема культурна спадщина, література та видавнича справа, аудіальне мистецтво, аудіовізуальне мистецтво, візуальне мистецтво, перформативне та сценічне мистецтво, культурні та креативні індустрії, дизайн та мода. Вона покликана «сприяти забезпеченню культурних прав для людей з інвалідністю та націлена на подолання бар'єрів між суспільством і місцевими громадами, з одного боку, та особами з інвалідністю і їхніми спільнотами, з іншого» (Український культурний фонд, 2019, с. 20).

За підтримки УКФ у музеях України, зокрема Харківському художньому музеї, Художньому музеї ім. Н. С. Луньова у Пархомівці, Літературно-меморіальному музеї Г. С. Сковороди у Сковородинівці реалізовано проєкт зі створення інклюзивних аудіогідів для людей з порушеннями зору.

Окрім того, у Харківському художньому музеї (<https://artmuseum.kh.ua/>) за ініціативи Харківської обласної фундації (ХОФ) «Громадська альтернатива» та підтримки УКФ реалізується проєкт «Крокуємо інклюзією» з елементами навігації музейним простором та зі створення тактильних живописних та графічних творів відомих художників І. Рєпіна, К. Трутовського, А. Дюрера, Г. Нарбута та ін. Рельєфні зображення полотен із колекції музею втілювали скульптор

Т. Альбицька-Костомарова, художник-графік І. Оленіна, дизайнер Т. Новікова. У процесі реалізації проєкту проведені консультації з експертами у сфері інклюзії ХОФ «Громадська альтернатива», мистецтвознавцями музею, методистами з навчання людей з порушеннями зору, педагогами Харківської спеціалізованої школи ім. В. Г. Короленка. Культуротворчий підхід організаторів до інклюзії дав можливість втілити такий інноваційний для України проєкт. А взагалі у світі розповсюджена практика пізнання реальності людьми з порушенням зору, вивчаючи твори мистецтва на дотик.

Зосередивши увагу на регіональній культурній практиці Рівненщини, а саме на традиціях та культурно-мистецькому надбанні Рівненського Полісся, за підтримки Українського культурного фонду успішно здійснено проєкт «Етноосвіта», в межах якого вчителі гуртків позашкільної освіти, здобувши знання стали носіями поліської спадщини з метою передачі набутих знань дітям та молоді у своїх громадах. Успішний досвід надихнув авторку проєкту — директорку Комунального закладу «Рівненський обласний центр народної творчості» Рівненської обласної ради І. Баковецьку на його продовження, трансформуючи у проєкт «Етноосвіта для ветеранів АТО». Цей соціальний проєкт здійснюється на базі комунального закладу «Рівненський обласний госпіталь ветеранів війни». Така освітньо-практична платформа реалізується з метою творчого саморозвитку ветеранів, створення підґрунтя для арттерапії, опанування народними ремеслами та народними мистецтвами Полісся (Рівненська обласна рада, 2021). Під час практичних занять, майстер-класів ветерани мають можливість пройти не тільки реабілітацію, а й у процесі культуротворення набути практичних навичок в опануванні різьбярства, ковальства, гончарства та інших ремесел з метою створення власної комерційної справи тощо.

Нині регіональні органи виконавчої влади реалізували та надалі реалізують «конкурсний механізм виділення коштів для державної підтримки громадських об'єднань ветеранів та осіб з інвалідністю», що констатує Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки (Президент України, 2021). Чинник культуротворення закладено у розпорядженні голови Рівненської обласної державної адміністрації «Про зміни до Обласної програми соціального захисту населення Рівненської області на 2019–2025 роки», де йдеться про можливість участі у конкурсах щодо отримання грантів на здійснення інклюзивних проєктів, розроблених інститутами громадянського суспільства. Бюджетні кошти спрямовуються на відзначення святкових, пам'ятних та історичних дат, пов'язаних з вшануванням та увічненням пам'яті ветеранів війни, жертв нацистських переслідувань та політичних репресій, формуванням соборності та державності, проголошенням Незалежності України, захистом незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, а також відвідуванням військових поховань і військових пам'ятників; заходи з реалізації положень Конвенції про права осіб з інвалідністю, з нагоди Міжнародного дня людей з інвалідністю, Дня пам'яті Чорнобильської трагедії та Дня вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; проведення спортивно-реабілітаційних заходів; проведення тренінгів, курсів, навчальних семінарів, засідань за круглим столом та інших інформаційно-просвітницьких заходів

відповідно до тематики проекту; проведення заходів з військово-патріотичного виховання тощо (Рівненська обласна державна адміністрація, 2020).

Зокрема, на Рівненщині упродовж декількох років втілюються інклюзивні проекти за фінансової підтримки Рівненського обласного бюджету. Серед них: Інтеграційна сімейна програма для учасників бойових дій «Сімейне коло» громадської організації «Фонд молодіжних ініціатив “Крила”»; Спільні дії для осіб з інвалідністю задля розвитку суспільства «Крок назустріч» громадської організації «Благодійний фонд взаємодопомоги дітям з аутизмом «Погляд»; Військово-патріотичний вишкільний табір «Поліський гарт» громадської організації «Спілка учасників бойових дій та АТО УВО»; Психологічна допомога (психологічний супровід) батькам, що виховують дитину з особливими потребами громадської організації «Центр розвитку дитини “ТЕДІ-Р”»; Відкритий міжобласний чемпіонат з плавання серед юнаків та дівчат, Відкритий обласний турнір з волейболу серед ветеранів Афганістану, учасників АТО та Міжнародний фестиваль військово-патріотичної творчості «Відлуння війни» Рівненської обласної організації Української Спілки ветеранів Афганістану; Конкурс ветеранських колективів художньої самодіяльності «Слава визволителям України» та проєкт «Соціальний захист і допомога ветеранам» Рівненської обласної організації ветеранів України; Виставка художніх робіт ветеранів АТО — проєкт громадської організації «Обласна ветеранська спілка учасників АТО Рівненщини» та ін. (Рівненська обласна державна адміністрація, б.д.а). З різносементної (соціальної, психологічної, військово-патріотичної, спортивної, благодійної, культурно-мистецької) спрямованості уже здійснених проєктів можна зробити висновок про культуротворчий підхід до організації інклюзивної роботи в області.

Рівненська обласна адміністрація приділяє належну увагу створенню безбар'єрного простору та впровадженню інклюзії на об'єктах, що наразі будуються на Рівненщині. Нині на об'єктах фізичного оточення і послуг для осіб з інвалідністю проводиться моніторинг та перевірка дотримання вимог безбар'єрності. Згідно зі Стратегією безбар'єрності рекомендовано впроваджувати стандарти комфорту та безпеки для маломобільних груп населення в школах, басейнах, стадіонах тощо. При реконструкції Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки акцент зроблено на інклюзивності, зокрема, «облаштовані спеціальний ліфт, пандуси для маломобільних груп населення, елементи безперешкодного доступу для осіб з інвалідністю». У подальших планах створення безбар'єрного простору — обладнання бібліотеки засобами візуально-тактильної навігації (табличками зі шрифтом Брайля, схемами кольору та руху). Бібліотека максимально хоче залучити, за словами її директорки В. Ярошук: «інші категорії людей, які раніше не приходили через недоступність закладу, — мами з візками, люди на візках або з вадами зору» (Рівненська обласна державна адміністрація, б.д.а). Безбар'єрність стає новою суспільною нормою, використовуючи нові стандарти доступності.

Висновки

Концепція заявленої теми передбачає використання моделей «людина-людина» з її культурною домінантою та «людина-інклюзивний простір» з культу-

ротворчим підходом до організації безбар'єрності. Проаналізувавши теоретичну основу та практичну ситуацію в інклюзивному сегменті України, окреслимо завдання: законодавче забезпечення інклюзивного процесу підзаконними актами; налагодження взаємозв'язку та синергії державних і недержавних інституцій в інклюзивному та безбар'єрному просторі; активізація громадськими інституціями контролюючої функції у питанні безбар'єрності; встановлення діалогу між учасниками інклюзивного процесу; використання іміджетворчих інструментів з метою популяризації інклюзії в інформаційному просторі України; кластерний підхід до організації інклюзивних проєктів. Інклюзія повинна стати природною потребою, ментальною рисою, а пришвидшує цей процес саморозвитку особистості культуротворчий чинник. Сфера культури при культуротворчому підході виступає духовно-реабілітаційною основою інклюзії.

■ Список використаних джерел

- Васильєва, Г. І. (2021). *Формування методичної компетентності педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти в умовах інклюзивного середовища* [Дисертація кандидата педагогічних наук, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова].
- Верховна Рада України. (2009, 16 грудня). *Конвенція про права осіб з інвалідністю* (№1767-VI). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
- Верховна Рада України. (2021, 29 квітня). *Про внесення змін до Закону України «Про культуру» щодо загальних засад надання населенню культурних послуг* (№ 1432-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1432-20#Text>
- Давиденко, Г. В. (2015). *Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу* [Автореферат дисертації доктора педагогічних наук, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України].
- Зубченко, С. О., Каплан, Ю. Б., & Тищенко, Ю. А. (2020). *Створення безбар'єрного середовища та соціальна інклюзія: світовий досвід для України*. Національний інститут стратегічних досліджень.
- Кабінет Міністрів України. (2021, 14 квітня). *Про схвалення Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року* (№ 366-р.). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>
- Президент України. (2020, 3 грудня). *Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні* (№ 533/2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533/2020#Text>
- Президент України. (2021, 27 вересня). *Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки* (№ 487/2021). <https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193>
- Рівненська обласна державна адміністрація. (2020, 11 грудня). *Про зміни до Обласної програми соціального захисту населення Рівненської області на 2019–2025 роки* (№ 754). <https://www.rv.gov.ua/npas/pro-zmini-do-oblasnoyi-programi-socialnogo-zahistu-naselennya-rivnenskoyi-oblasti-na-2019-2025-roki-754-2020>
- Рівненська обласна державна адміністрація. (б.д.а). *Інклюзія*. <https://www.rv.gov.ua/tag/inklyuziya>

- Рівненська обласна державна адміністрація. (б.д.б). *Програми, конкурси, гранти*. <https://www.rv.gov.ua/programi-konkursi-granti>
- Рівненська обласна рада. (2021, 23 жовтня). *У військовому госпіталі реалізують проєкт «Етноосвіта для ветеранів АТО»*. <https://ror.gov.ua/novyny/uv-viiskovomu-gospitali-realizovuyut-proyekt-etnoosvita-dlya-1634977262>
- Український культурний фонд. (2019, 4 лютого). *Культура та креативність для порозуміння та розвитку: Стратегія Українського культурного фонду на 2019–2021 року* (№ 22). <https://cutt.ly/BO4eKQ3>
- Rajan, R. G. (2011). *Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy*. Princeton University Press.

References

- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021, April 14). *Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii zi stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [On Approval of the National Strategy for the Creation of Barrier-free Space in Ukraine Until 2030]* (№ 366-p). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- Davydenko, H. V. (2015). *Teoretyko-metodychni zasady orhanizatsii inkluzyvnogo navchannia u vyshchyykh navchalnykh zakladakh krain Yevropeiskoho Soiuzu [Theoretical and Methodological Principles of the Organisation of Inclusive Education in Higher Educational Institutions of the European Union]* [Abstract of D.Sc. Dissertation, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine] [in Ukrainian].
- President of Ukraine. (2020, December 3). *Pro zabezpechennia stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini [Decree of the President of Ukraine on Ensuring the Creation of a Barrier-free Space in Ukraine]* (№ 533/2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533/2020#Text> [in Ukrainian].
- President of Ukraine. (2021, September 27). *Pro Natsionalnu stratehiu spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky [Decree of the President of Ukraine on the National Strategy for the Development of Civil Society in Ukraine for 2021–2026]* (№ 487/2021). <https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193> [in Ukrainian].
- Rajan, R. (2011). *Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy*. Princeton University Press [in English].
- Rivnenska Oblasna Derzhavna Administratsiia. (2020, Dezember 11). *Pro zminy do Oblasnoi prohrama sotsialnoho zakhystu naselennia Rivnenskoï oblasti na 2019–2025 roky [On Amendments to the Regional Programme of Social Protection of the Population of the Rivne Region for 2019–2025]*. <https://www.rv.gov.ua/npas/pro-zmini-do-oblasnoyi-programi-socialnogo-zahistu-naselennya-rivnenskoyi-oblasti-na-2019-2025-roki-754-2020> [in Ukrainian].
- Rivnenska Oblasna Derzhavna Administratsiia. (n.d.a). *Inkluziia [Inclusion]*. <https://www.rv.gov.ua/tag/inkluziia> [in Ukrainian].
- Rivnenska Oblasna Derzhavna Administratsiia. (n.d.b). *Prohramy, konkursy, hranty [Programmes, Competitions, Grants]*. <https://www.rv.gov.ua/programi-konkursi-granti> [in Ukrainian].

- Rivnenska Oblasna Rada. (2021, October 23). *U viiskovomu hospitali realizovuiut proiekt "Ethnoosvita dlia veterani ATO" [The Military Hospital is Implementing the Project "Ethnoeducation for ATO Veterans"]*. <https://ror.gov.ua/novyny/u-viiskovomu-gospitali-realizovuyut-proyekt-etnoosvita-dlya-1634977262> [in Ukrainian].
- Ukrainian Cultural Foundation. (2019, February 4). *Kultura ta kreatyvnist dlia porozuminnia ta rozvytku: Stratehiia Ukrainського культурного фонду на 2019–2021 roky [Culture and Creativity for Understanding and Development: Strategy of the Ukrainian Cultural Foundation for 2019–2021]* (№ 22). <https://cutt.ly/BO4eKQ3> [in Ukrainian].
- Vasylieva, H. I. (2021). *Formuvannia metodychnoi kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity v umovakh inkluzyvnoho seredovysshcha [Formation of Methodological Competence of Pedagogical Workers of Establishments of General Secondary Education in the Conditions of the Inclusive Environment]* [Candidate's thesis, National Pedagogical Dragomanov University] [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2009, December 16). *Konventsiiia pro prava osib z invalidnistiu [Convention on the Rights of Persons with Disabilities]* (№ 1767-VI). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2021, April 29). *Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro kulturu" shchodo zahalnykh zasad nadannia naselenniu kulturnykh posluh [On Amendments to the Law of Ukraine "On Culture" Concerning General Principles of Providing Cultural Services]* (№ 1432-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1432-20#Text> [in Ukrainian].
- Zubchenko, S. O., Kaplan, Yu. B., & Tyshchenko, Yu. A. (2020). *Stvorennia bezbariernoho seredovysshcha ta sotsialna inkluziia: svitovy dosvid dlia Ukrainy [Creating a Barrier-free Environment and Social Inclusion: World Experience for Ukraine]*. National Institute Of Strategic Studies [in Ukrainian].

INCLUSION AS ONE OF THE DIRECTIONS OF THE CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT STRATEGY: A FACTOR OF CULTURAL CREATION

Ruslan Mokhniuk

PhD in Education,

ORCID: 0000-0002-9694-4449, e-mail: rivne_nakkim@ukr.net,

Rivne Centre of Qualification Enhancement and Retraining of Cultural Workers,

National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts,

Rivne, Ukraine

Abstract

The purpose of the article is to summarise modern inclusive practices in the context of the cultural factor of civil society development and identify existing challenges in this area. The issue of inclusion in Ukraine is relevant today, given its social significance, insufficient attention to it in previous years, and due to the aggravation of the situation related to the Russian-

Ukrainian war, the presence of people with disabilities. The research methodology is based on general methods of empirical and theoretical research, in particular analysis, synthesis, generalisation. Theoretical analysis of scientific literature, legal documents is carried out in order to develop a conceptual approach to the phenomena of inclusion and barrier-free. On the basis of the culturological method, the cultural factor of civil society development in the context of the formation of an inclusive environment is identified. The generalisation method is used to systematise regional inclusive practices. The scientific novelty consists in finding out the presence of a cultural factor in the inclusive space and the activation of civil society in this process. Conclusions. The concept of the stated topic involves the use of "person-person" models with its cultural dominance and "person-inclusive space" with a cultural approach to the organisation of barrier-free space. The analysis of the theoretical basis and practical situation in the inclusive segment of Ukraine allowed us to outline the tasks: legislative support of the inclusive process by by-laws; establishing the interconnection and synergy of state and non-state institutions in an inclusive and barrier-free space; activation by public institutions of the controlling function on the issue of barrier-free; establishing a dialogue between the participants of the inclusive process; using image-creating tools to promote inclusion in the information space of Ukraine; cluster approach to the organisation of inclusive projects. Inclusion should become a natural need, a mental trait, and this process of personal self-development is accelerated by the cultural factor.

■ **Keywords:** inclusion; inclusive environment; barrier-free; equality; civil society; cultural creation

This is an open access journal, and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0.